

Igor Vrišer*

SLOVENSKO URBANO OMREŽJE IN POLICENTRIČNI RAZVOJ**

Povečano zanimanje za politiko regionalnega razvoja (ali regionalno politiko), kot osnovnega pripomočka za prenos družbenoekonomskih izhodišč in smernic v pokrajino (prostor), in za regionalno planiranje, kot poglobitnega sredstva za urejanje in usmerjanje pokrajinskega (prostorskega) razvoja je v povojnem času spodbudilo teoretska razglabljanja o tej problematiki, po drugi strani pa tudi poskuse njihove aplikacije na omrežja nasploh. Ob tem se obe dejavnosti srečujeta z nekaterimi dilemami, ki so na kratko naslednje:

S svojimi prispevki bi namreč morala **regionalna politika in regionalno planiranje** uveljavljati nekatere temeljne koncepte glede odpravljanja razlik v gospodarski razvitosti med regijami, razmestitve infrastrukturnega omrežja, izkoriščanja naravnih virov, demografske in socialne politike, industrializacije in ne nazadnje, glede urbanizacije in naselbinskega omrežja nasploh. Ob tem se obe vedi srečujeta z nekaterimi dilemami, ki so na kratko naslednje:

1. Vsaka družba, ki z razširjeno reprodukcijo veča svoje družbeno bogastvo in skrbi za blagostanje prebivalstva, stoji pod stalnim vprašanjem, ne le s kakšnimi naložbami večati svoje premoženje, temveč tudi kje in kako razmestiti investicije, da bodo prinašale dobrobiti vsem socialnim slojem in tudi vsem regijam.
2. Naloge, ki se zastavljajo regionalni politiki so težavne zaradi velikih razlik v stopnji razvoja proizvodnih odnosov, sprememb v obsegu in strukturi proizvodnje in potrošnje, tehničnega razvoja in obstoječe prostorske organizacije družbe.
3. S socialnoekonomskim razvojem dvigamo družbenogospodarske odnose na višjo raven. Ker se pa vsaka dosežena družbenogospodarska razvojna stopnja na poseben način odraža v pokrajini in učinkuje na njeno podobo, organizacijo in preobrazbo, pomeni, da kvaliteten skok, ki ga prinaša razvoj, nujno terja ustrezno ureditev pokrajine. Še bolj so ta prizadevanja smiselna, ko načrtujemo gospodarski in socialni razvoj in upravičeno pričakujemo preobrazbo pokrajine. V tem primeru lahko hkrati s planiranjem socialnoekonomskega razvoja zasnujemo tudi bodoči koncept prostorske ureditve, v sklop katerega sodi med drugimi zasnova bodočega urbanega omrežja.

* Dr., red. univ. prof., PZE za geografijo, Filozofska fakulteta, 61000 Ljubljana, Aškerčeva 12, glej izveček na koncu zbornika.

** Zasnova urbanizacije, Zavod SRS za regionalno prostorsko planiranje, V. Kokole, I. Vrišer in V. Mlakar, Ljubljana 1974.

4. Na regionalni razvoj vplivajo razen velikih sprememb, ki jih prinaša vsakokratna regionalna politika, tudi različne regionalne razmere naravnega, družbenega ali gospodarskega značaja, ki so izraz določene »individualnosti« regij. Če te posebnosti zanemarimo, lahko različne neenakosti samo poglobimo ali pa napravimo več škode kot pa koristi. Premišljena regionalna politika je zato lahko tisti most, ki zmanjšuje dihotomijo med globalno ali sektorsko politiko in konkretnimi regionalnimi razmerami in urejanjem regij.

Vse te ugotovitve veljajo tako za celotno regionalno politiko in regionalno planiranje kot za posamezne sestavine regionalnih planov. Med slednje sodijo po dosedanjem zakonu SRS o regionalnem prostorskem planiranju: ureditev infrastrukturnih omrežij (energetskega, prometnega), vodnega gospodarstva in določitev namenske izrabe tal, razen teh pa še nekateri drugi elementi, kot so: razvoj in bodoča razmestitev prebivalstva, razvoj in razporeditev delovnih mest ter njihova sektorska členitev, razvoj in razmestitev urbanih središč, ruralno planiranje (planiranje podeželja) in industrializacijska politika. Po mnenju številnih regionalnih planerjev ima med temi elementi prav načrtovanje naselbinske politike in urbanega omrežja zelo pomembno vlogo; je nekakšno osnovno izhodišče, ki opredeljuje urbanizacijo, razmestitev neagrarnega prebivalstva in, kar je še zlasti pomembno, zasnovo infrastrukturnih omrežij. S snovanjem bodočega urbanega sistema, to je enotnega in hkrati povezanega mestnega omrežja, snujemo program bodoče ureditve pokrajine. Takšne poti so se doslej poslužili pri snovanju regionalne politike in regionalnih planov v Franciji (7,16), na Nizozemskem (32), v nekaterih zveznih deželah Zahodne Nemčije, v Švici (17), na Švedskem in na Poljskem (18). Na podlagi iste zamisli je bil zasnovan tudi regionalni plan za SR Slovenijo (24).

Oblikovanje tega razvojnega koncepta je terjalo, kot smo že v uvodu navedli, preveritev teoretskih spoznanj in njihovo prilagoditev konkretnim slovenskim nacionalnim in regionalnim razmeram in potrebam ter zlasti zastavljenim ciljem in priznanim vrednotam.

Teoretske osnove regionalne politike in nekaterih osnovnih konceptov o regionalnem planiranju izhajajo iz lokacijskih teorij, prostorske ekonomije in geografije. Med starejšimi, predvojnimi teoretskimi prispevki sta zlasti pomembni teoriji W. Christallerja o centralnih naseljih (5) in A. Löschja o gospodarskem prostoru. Prva teorija skuša pojasniti ustroj, naselij v pokrajini. Nosilec prostorske organizacije naj bi bila centralna naselja, to je središča, v katerih so se osredotočile terciarne (storitvene) in kvartarne (javne službe) dejavnosti. Ker občani uporabljajo nekatere med temi storitvenimi dejavnostmi redno in pogosto, druge pa občasno ali celo izjemno, je mogoče med temi središči razlikovati več kvalitetnih stopenj. Okoli vsakega središča se formira ustrezno njegovim storitvenim dejavnostim gravitacijsko (vplivno) območje. Zaradi medsebojne konkurence, zvez in odvisnosti pride med centralnimi naselji do delitve dela in sicer v dvojem smislu: glede na značaj in kvaliteto in glede na prostorsko razmestitev. Zato upravičeno govorimo o omrežju ali še bolje o hierarhiji centralnih naselij. Posebno vlogo med centralnimi naselji imajo mesta, ki so pglavitna središča, v katerih so tudi zbrane najpomembnejše storitvene dejavnosti. Te osnovne postavke v omrežju centralnih na-

selij je kasneje dopolnil sam W. Christaller in še številni drugi poborniki in kritiki te teorije. Med najpomembnejšimi izpopolnitvami je bila zamisel o »pragovih«, to je o spodnjih in zgornjih mejah, ki jih mora vsaka storitvena dejavnost doseči, da postane njen ekonomski obstoj upravičen (2, 2a, 12).

Teorija o gospodarskem prostoru, ki jo je postavil A. Lösch (19) v štiridesetih letih, ima vsaj na prvi pogled marsikaj skupnega s Christallerjevo zamisljo. V resnici pa so njene glavne strukture dokaj samosvoje in jih danes upravičeno smatramo za podlago prostorske ekonomije. Za naša premotrivanja je ta teorija zanimiva le v nekaterih pogledih, saj je sicer njeno bistvo veliko širše. Lösch je s teorijo želel pojasniti položaj in razmestitev dejavnosti v prostoru. Sodil je, da o tem odloča poleg najmanjših stroškov predvsem dobiček, ki ga posamezno podjetje ali dejavnost ustvari. Idealna namestitvev je torej tam, kjer so najmanjši proizvodni stroški in najboljše prodajne možnosti. Lösch je v razliko od svojih predhodnikov vpeljal v lokacijsko teorijo makroekonomska premotrivanja in izenačil glede na pomen lokacijsko razporeditev proizvodnje in potrošnje. Polražaj proizvajalca in potrošnika je zato združen in tvori osnovno celico ekonomskega prostora. Več teh celic se veže v tržna območja (Marktgebieten), tržna omrežja (Marktnetzen) v sisteme tržnih območij (Systemen der Marktnetzen). Po Löschevem mnenju igrajo v tej organizaciji ekonomskega prostora posebno vlogo mesta, še posebno velika mesta, ki so poli gospodarskega prostora in razvoja. Glede razmerja med središči gospodarskega prostora in podrejenimi centri je, v razliko od Christallerja, ki je menil, da obstaja samo nekaj sistemskih razmerij ($K = 4, 3, 7$), dokazal, da lahko zavzamejo ta razmerja zelo različne vrednosti ($K = 3, 4, 7, 9, 12, 13, 16, 19$ itd.). Lösch je v bistvu zgradil, sicer dokaj zamotano in abstraktno teorijo o prostorskem ravnotežju in prikazal zakone, ki vplivajo na namestitvev dejavnosti in povzročajo prostorsko koncentracijo ali disperzijo lokacij.

Po vojni je Löscheva stremljenja nadaljeval Američan W. Isard (11). V teorijo je vnesel načelo substitucije, to je možnost nadomestitve enega ekonomskega faktorja z drugim. Opozoril je na velik pomen prometa, ki povezuje tržišča in ki skrbi, da se potrošnja lažje prilagodi proizvodnji, saj so njeni lokacijski pogoji na splošno bolj togi. Löschevo omrežje centrov in zvez v gospodarskem prostoru je Isard dopolnil v tem smislu, da je opozoril, da so šesterokotna tržna območja (ki se oblikujejo tudi okoli centralnih naselij zaradi medsebojne konkurence) pri redkejši obljudečnosti (zaradi manjšega povpraševanja) teritorialno povečajo, oziroma se v gosto obljudenih območjih zmanjšajo.

Iz Löschevih zamisli izhaja tudi teorija »razvojnih polov«, (pôles de croissance), ki jo je sprva zgradil francoski ekonomist Fr. Perroux (22), a je doživelo kasneje številne dopolnitve (npr. J. R. Boudeville). Bistveno za to teorijo je, da računa, da bo razvojni pol s svojimi polarizacijskimi in difuznimi efekti spodbudil razvoj bližnje in morda tudi širše okolice. Zaradi multiplikativnih učinkov, ki jih povroči vsaka gospodarska investicija, je mogoče pričakovati, da bo razvoj pola izzval sekundarne razvojne učinke in nudi s tem podeželju možnost za napredek (Y. Myrdal). Zelo pomembna za to teorijo je teza o multiplikativnem faktorju, ki se opira na postavko o možnosti razlikovanja med bazičnimi (ekspornimi) in nebazičnimi (servisnimi ali lokalnimi) dejavnostmi, to je med tistimi,

ki prinašajo regiji dohodek in tistimi, ki jih rabi regionalno prebivalstvo za lastno oskrbo (J. Alexander (1)).

O Perroux-jevi teoriji je bilo v jugoslovanski prostorski ekonomiji veliko razprav in moramo reči, da so se zanjo navduševali številni makro-ekonomisti ter jo celo skušali presaditi v naše razmere.

Na zamisel »razvojnih polov« se opirata še dve teoriji, prva bolj globalna, ki jo je zasnoval A. Predöhl (22) in druga bolj regionalna od J. Friedmanna (6). Predöhl meni, da oblikuje ekonomski prostor sistem »ekonomskih polj«, ki jih sestavljajo jedra (Kern) in obrobja (Randgebiete). Po Friedmannu pa je treba teorijo razvojnih polov (growth points) dopolniti v tem smislu, da razvijamo v regiji ne samo en pol, temveč več jeder (core regions), ki pa niso enakovredna. S tem bi zmanjšali neugodne učinke, ki jih rado povzroči pospeševanje enega samega središča (spread effects po Myrdalu). Podobno stališče je zavzel francoski ekonomist J. R. Boudeville (3). V končni obliki nas te ugotovitve močno spominjajo na hierarhijo centralnih naselij; to so tiste »razvojne točke«, na katere lahko opremo bodoči razvoj v regiji.

V sklop teorij o »razvojnih polih« sodi tudi zamisel o industrijskem kompleksu, ki jo je zasnoval J. Chardonnet (4) in je prav tako naletela na odziv, zlasti v nekaterih socialističnih deželah. Ob naslonitvi na Löscha, Chardonnet, in seveda na lastne ugotovitve o prostorskoekonomskem razvoju se je v Sovjetski zvezi izoblikovala teorija o proizvodnem ali gospodarskem rajonu. To naj bi bili veliki »proizvodno-teritorialni kompleksi« z močnim industrijskim, energetskim ali celo kmetijskim proizvodnim jedrom in prometno dobro notranje povezani. Na te proizvodne točke, vozle in komplekse naj bi se vezalo naselbinsko omrežje, mesta in storitvene dejavnosti (20).

Deloma mimo teh prostorskoekonomskih in geografskih teorij o družbenem prostorskem ustroju so nastali koncepti o razmestitvi proizvodnje, potrošnje in mestnega omrežja v prostorsko planerskih krogih. Med njimi so nekatera zelo ekstremna naziranja, vendar so se najbolj uveljavili pogledi, ki so iskali nekakšno srednjo pot. Določena ekstremna naziranja so se zavzemala za koncentracijo prebivalstva in proizvodnih zmogljivosti v velikih mestih, ki so po njihovem v sodobnosti edina kos konkurenčnemu pritisku drugih mest in hkrati sposobna lastne reprodukcije. Podeželje naj bi po teh pogledih bilo zelo redko obljudeno (samotne kmetije) in namenjeno kmetijstvu in rekreaciji. Druga naziranja pa so priporočala čim večjo dekoncentracijo, to je razpršeno poselitev z malimi mesti, ki naj bi nudila ljudem veliko boljše možnosti za bivanje kot velika mesta. Srednja pot je svetovala nekakšno »dekoncentrirano koncentracijo« (32), po kateri bi obstajala poleg majhnih naselij tudi srednje velika in velika mesta. Med mesti bi obstajala premišljena delitev dela. Ta naziranja so se v bistvu približevala prostorsko-ekonomskim in geografskim teorijam o ekonomskem prostoru, centralnih naseljih, razvojnih polih itd. (16, 18).

Pregled teoretskih konceptov o prostorski ureditvi naselij in mest zaključujemo s kratko navedbo nekaterih stališč, ki so se o tem izoblikovala v Sloveniji. Pred vojno se je s tem problemom ukvarjal predvsem F. Uratnik (28). Zavzemal se je za čim bolj enakomerno razmestitev proizvodnih kapacitet in čim večje izkoriščanje stanovanjskega fonda na podeželju. Razvoju mest sicer ni nasprotoval, saj je poudarjal potrebo po odlivu

kmečkega prebivalstva s podeželja v mesta in industrijska središča. Sploh je bila takrat v slovenski javnosti močno prisotna težnja po dekoncentraciji.

Po osvoboditvi je industrializacija sprožila obsežno imigracijo v mesta, ki so zaradi tega hitro rastla. Veljalo je, da je urbanizacija zelo koristna, ker pomeni višjo raven delitve dela in s tem večjo proizvodnjo in boljšo proizvodnost(15). Koncentracijo prebivalstva in proizvodnih kapacitet v mestih se ni oviralo, nasprotno, politika delitve ustvarjenega družbenega dohodka in davčna politika sta celo privilegirala mestno prebivalstvo napram podeželskemu in kmečkemu. Mesta so na splošno akumulirala veliko kapitala (30). Glede prostorskega usmerjanja ubranizacije ni bilo nobenih priporočil, zaradi česar so se mesta in druga urbana središča razvijala zelo svobodno in pogosto na račun drugih (npr. Ljubljana). Posledica je bila, da je bilo v Sloveniji uradno kar 52 mest, v resnici pa še več (ca 72); vsa so bila z nekaj izjemami majhna. Zelo hitro sta rastli edino obe veliki mesti Ljubljana in Maribor.

Pravzaprav je politična javnost v povojni Sloveniji zavzela stališče o prostorskem usmerjanju urbanizacije šele s sklepom o policentričnem razvoju republike. S tem so bili zavrženi koncepti o monocentričnem osredotočenju proizvodnje, prebivalstva in delovne sile v enem samem mestu ali v več mestih ali v nekakšnem koridorju. Ta sklep, ki je postal determinanta regionalnega razvoja v sedemdesetih letih (8), pa žal ni opredeljeval, kakšen naj bo ta policentrizem in koliko naj bo središč — ali 60, kot je občin, ali več ali precej manj. Posledica je bila, da se ga je razlagalo zelo različno, ustrezno željam prizadetih. Celotni koncept dolgoročnega ekonomsko-političnega razvoja SR Slovenije ni glede tega zavzel jasnega stališča, čeprav je v zaglavju o regionalnem razvoju povzel Ileshičevo regionalizacijo Slovenije in na njeni podlagi predlagal delitev Slovenije na 13 regij (8).

Zaradi teh nejasnosti so načrtovalci slovenskega urbanega omrežja stali pred določenimi dilemami: kako oblikovati urbano omrežje v smislu zastavljenega policentričnega razvoja, kako razumeti policentrični razvoj nasploh, in ne nazadnje, kako v različne teoretske modele vključiti dane urbanizacijske razmere v Sloveniji. Le-te so imele vrsto svojstvenih lastnosti, ki so izvirale iz historičnega razvoja, geografskih razmer, socialne in proizvodne strukture in majhnosti slovenskega ozemlja ter hkrati njegove odprtosti do sosednjih krajev. Prav zato ne bo odveč, da si značilnosti slovenskega urbanega omrežja pogledamo pobliže, da bi lažje razumeli zamisel o bodočem urbanem sistemu.

Proučitev **slovenskega urbanega omrežja** (30, 31, 14) je pokazala, da v podrobnem lahko razlikujemo šest stopenj v hierarhiji centralnih naselij, v bolj poenostavljeni obliki, pri kateri bi razlikovali le redno, občasno in izjemno uporabljene storitvene dejavnosti, pa tri stopnje. V analizo niso bili zajeti najmanjši centralni kraji z nekaterimi skromnejšimi dejavnostmi. Ugotovljena so bila tudi vplivna območja središč na vseh treh oskrbnih ravneh, na mikro-, mezo- in makrogravitacijski ravni. Analiza centralnih naselij, opravljena iz dveh vidikov: glede na centralne funkcije in glede na vplivna območja, je pokazala naslednjo zgradbo in strukturo centralnonaselbinskega omrežja.

**Centralna naselja in njihova gravitacijska območja v SR Sloveniji
(leta 1971)**

Mikrogravitacijska raven

stop- nja	število središč	število prebival- cev v središču	število prebivalcev na vpliv. območju
I	6	1602	5093
II	48	4382	13579
III	8	14014	48864
IV	2	25778	96293
V	1	115639	185111
VI	1	212765	296516
∅	66	10788	26486

Mezogravitacijska raven

stop- nja	središča	število prebival- cev v središču	število prebivalcev na vpliv. območju
VI	Ljubljana	212765	426875
V	Maribor	115639	242678
IV	Celje	34396	218250
—IV	Koper	17161	89742
III	Jesenice	17398	56161
+III	Kranj	27209	78005
III	M. Sobota	9542	118191
III	N. Gorica	13568	110625
III	N. mesto	12097	104018
III	Postojna	6048	26499
III	Ptuj	9463	86064
III	Trbovlje	16790	45277
II	Brežice	3276	17400
II	Krško	4309	18280
II	Kočevje	7377	10232
II	Sl. Gradec	6148	48884
II	Velenje	13780	20284
II	Šk. Loka	7503	12293
	∅	29689	96093

Makrogravitacijska raven

stop- nja	središča	število prebival- cev v središču	število prebivalcev na vpliv. območju
VI	Ljubljana	212765	1330000
V	Maribor	115639	376000

Iz analize je bilo mogoče razbrati, da je večina slovenskih središč, to je v bistvu mest, premajhna. Zlasti središča srednje stopnje so se izkazala kot nezadostno opremljena in premajhna. Ker obstaja med centralnimi naselji, njihovo opremljenostjo in številom prebivalstva na njihovih vplivnih območjih neko zakonito razmerje, ki ga izpričuje tudi visoka korelacija med temi postavkami, je bilo mogoče slovenska središča preveriti tudi s tega vidika s pomočjo regresijskih premic. Središča, ki so bila izven pasu največje gostote, to je izven območja odklona ene standardne napake ocene okoli regresijske premice, so izpričevala določene slabosti: ali so bila glede na svojo zaledje premajhna (Murska Sobota, Celje), ali preslabo opremljena s centralnimi funkcijami (Brežice, Krško).

V celoti vzeto je slovensko urbano omrežje izkazovalo glavno anomalijo v tem, da je bila na eni strani množica malih mest (68), na drugi strani pa dve srednje veliki mesti in dve veliki mesti. Zaradi tega je bila velikostna razvrstitev (rank size rule) spačena in so se razmere celo slabšale v primerjavi s preteklostjo. Neugodna je bila tudi funkcijska struktura mest. Močno so prevladovala mesta, ki so imela v ospredju eno samo dejavnost in ta je bila v večini primerov industrijska. Precej manj je bilo mest s terciarno in kvartarno usmeritvijo. Zelo malo pa je bilo mest, ki bi imela razvite vse mestne funkcije, kot to pritiče pravim mestom. Mesta s sekundarno usmeritvijo so bila predvsem v osrednjem industrijskem polmeseu Slovenije, terciarna v Primorju in kvartarna v vzhodni Sloveniji (30,15).

Glede populacijske rasti so slovenska mesta izkazala dokaj heterogeno podobo. Najhitreje so rasla v povojnem obdobju, nekoliko močnejši razvoj so imela tudi v začetku 20. stoletja. Vmesno obdobje, za časa bivše Jugoslavije, pa je bil čas izrazite stagnacije. Relativno najmočnejši razvoj so izkazovala industrijska mesta ter obe veliki mesti, stara fevdalna mesta pa so v razvoju zaostajala in le nekatera so začela napredovati v zadnjem desetletju (30).

Dokončno oblikovanje urbanega sistema je terjalo poleg teoretske priprave in analize obstoječega urbanega omrežja **razjasnjenje še nekaterih dilem in izhodišč**. Med temi bi bilo treba najprej pojasniti, kaj smatramo za urbani sistem. To naj bi bilo urejeno in usklajeno urbano omrežje, v katerem so mesta med seboj povezana in med njimi obstaja delitev dela v smislu centralnonaselbinske teorije, teorije gospodarskega prostora in teorije razvojnih polov. Mestno omrežje bi moralo biti dobro prometno povezano, hkrati naj bi bila posamezna središča dobro dostopna za prebivalce iz njihove okolice. Mestnemu sistemu naj bi sledilo in se podrejalo infrastrukturno omrežje, kar bi po drugi strani zagotavljalo funkcioniranje sistema (24).

Drugo takšno izhodišče je zadevalo oceno sedanje in bodoče urbanizacije, to je kolikšen delež prebivalstva živi oziroma bo živel v prihodnje v mestih in drugih urbanih naseljih. V Sloveniji znaša sedanja urbanizacija ca 40 % (14,30), kar je malo, če upoštevamo, da je delež neagrarnega prebivalstva nad 80 %. To je svojevrstna anomalija, ki jo lahko označimo kot hipourbanizacijo (= prikrito urbanizacijo). Glede na razvojno stopnjo slovenskega gospodarstva in pričakovane družbenoekonomske odnose v prihodnosti, bi morala biti ta urbanizacijska stopnja nedvoumno višja in bi okoli leta 2000 lahko dosegla 80 % urbaniziranega prebivalstva ter nadaljnjih 10 % neagrarnega prebivalstva na podeželju.

Pri snovanju urbanega sistema je bilo treba preudariti tudi o bodoči strukturi zaposlenih glede na primarne, sekundarne in terciarne dejavnosti (Fourastié J.); to pa je zopet zadevalo eno od temeljnih postavk družbenega planiranja in regionalne politike. Tudi naslednja postavka v snovanju urbanega sistema je zadevala regionalno politiko: mestno omrežje je naj bi pripomoglo k odpravljanju razlik med razvitimi in manj razvitimi območji, ki so v SR Sloveniji znatne. V tem sklopu bi bilo treba še posebej obravnavati obmejna območja. K izboljšanju bi resda lahko že veliko prispevala povečana dostopnost do mest, hitreje zveze med mesti in nasploh izboljšane komunikacije in informiranost, veliko pa je le odvisno od mestnega omrežja (24).

Model urbanega sistema (10) je terjal, da se odpravijo nekatere slabosti v sedanjem omrežju, o katerih smo že govorili (30), obenem pa da se celotno omrežje preuredi v smislu nekaterih ugotovljenih zakonov o mestih (23). Tako bi npr. po »rank size rule« moralo biti v SR Sloveniji najmanj sedem srednjevelikih mest z 20 000 — 100 000 prebivalci. Opremljenost mest s storitvenimi dejavnostmi bi morala biti celovita. Prav tako bi bilo treba izdelati v smislu Löschevega koncepta o gospodarskem prostoru in mestih kot nosilcih posameznih omrežij ustrezno bilanco delovnih mest za mesta in njih vplivna območja (takšno poskusno bilanco so napravili na Inštitutu za ekonomske raziskave v Ljubljani). V sklop teh teoretskih aplikacij so se uvrstila tudi vprašanja o velikosti mest. Dognanja urbane ekonomije opozarjajo, da so najbolj ekonomična mesta s 100 000 — 300 000 prebivalci (morebiti do 500 000 prebivalcev). Pri večjih mestih pa se zaradi večanja deleža delovnih mest v mestoslužnih dejavnostih prično pojavljati nadpovprečno veliki stroški za funkcioniranje in vzdrževanje mestnega organizma (9, 27). To je seveda bilo treba upoštevati tudi pri projektiranju mestnega razvoja v Sloveniji. Sprejeto je bilo, da naj bi bila minimalna velikost regionalnih središč vsaj 50 000 prebivalcev, kar bi zagotavljalo tem mestom vendarle določeno mero urbane ekonomije (24).

Končno je bilo treba kot četrto temeljno izhodišče upoštevati nekatere omejitve ali determinante, ki dopuščajo razvoj mestnega omrežja do določene stopnje. Med temi determinantami so bili: verjetni razvoj celokupnega prebivalstva SR Slovenija (leta 2000 naj bi SR Slovenija imela okoli 2 200 000 do 2 400 000 prebivalcev (29, 29), možna rast narodnega dohodka, družbenega proizvoda in delovnih mest ter vpliv mest in aglomeracij v soseščini (Zagreb, Rijeka, Trst, Gradec) ali nekoliko bolj oddaljenih (Dunajska kotlina, severna italijanska nižina in osrčje Panonske kotline) na razvoj slovenskega mestnega omrežja. Vrsta omejitev je izvirala tudi iz naravnega okolja; le-te so bile: razpoložljivi prostor, varovanje rodovitnih (kmetijskih) tal, oskrba z vodo, onesnaženje okolja, potrebe mestnega prebivalstva po rekreaciji. Nekatere determinante so bile političnega značaja, kot npr. krepitev obmejnih območij in nacionalno izpostavljenih ali ogroženih predelov, ali pa vojaško-strateškega pomena (oblika obrambnega koncepta — splošni ljudski odpor).

V zamisel o urbanem sistemu je bilo treba vključiti v smislu ustavnih določil o osnovi družbenega planiranja (policentrično planiranje, ki se oblikuje iz pobud temeljnih organizacij združenega dela, krajevnih skupnosti, občinskih skupščin in samoupravnih interesnih skupnosti, to je od delovnega človeka, in se nato s samoupravnim sporazumevanjem in dogovarjanjem oblikuje v družbeni plan) tudi že obstoječe različne dogo-

vore o medmestni delitvi dela, združevanju različnih funkcij ali povezovanju. Na politološko področje je končno sodila še akcija, s katero bi o urbanem sistemu seznanili politično in ostalo javnost, upoštevali pripombe in pobude, jih skušali vključiti v zasnovo ter dosegli, da postane urbani sistem splošno sprejeta zamisel o bodočem razvoju SR Slovenije.

Dokončna zamisel o **bodočem urbanem omrežju — urbanem sistemu** (24) je torej temeljila na:

1. policentričnem razvojnem konceptu. Izbrana je bila teza o »dekonzentrirani koncentraciji«, za katero smo sodili, da najbolj ustreza danim razmeram.
2. Upoštevana so bila teoretska dognanja o hierarhiji centralnih naselij, o »razvojnih polih« (v smislu J. Friedmannovega koncepta večjih in podrejenih središč), velikostne razvrstitve mest, oblikovanja vplivnih območij in mestnih funkcij.
3. V obzir so bile vzete nekatere vrednote in cilji, ki si jih zastavlja slovenska in jugoslovanska družba (izenačevanje razlik v stopnji razvitosti med regijami, enake možnosti za vse prebivalce v vseh regijah, čim boljša dostopnost do mest itd.) Upoštewane so bile nekatere omejitve in danosti izhajajoče iz slovenskega prostora, prebivalstva in proizvodnih zmogljivosti.
4. Sprejete so bile nekatere kritične pripombe in dopolnitve, ki so bile podane v javni razpravi in v raznih političnih telesih.
5. Tako izoblikovana dokončna zasnova slovenskega urbanega omrežja je priporočala naslednjo zgradbo:
 - a) glavno središče in nosilec omrežja Ljubljana;
 - b) pomembnejša regionalna središča: Maribor, Celje, Novo mesto, Nova Gorica in somestje Koper-Izola-Piran;
 - c) regionalna središča: Murska Sobota, Ptuj, somestje Slovenj Gradec-Ravne-Dravograd, somestje Trbovlje-Zagorje-Hrastnik, Kranj, somestje Jesenice-Radovljica-Bled, Postojna in Velenje (deloma);
 - č) druga, predvsem občinska središča.

Ker namen tega prispevka ni obravnava samega koncepta urbanega sistema, temveč pokazati, kako je do njega prišlo in kako smo povezali nekatera politična, regionalna razvojna in teoretska načela ter jih prilagodili danim razmeram v Sloveniji, zaključujemo s tem to poročilo. Naj opozorimo le še na to, da zahteva izdelana zasnova ustrezno dopolnitev na nižjih oskrbnih ravneh. Prav tako ni bila izdelana zamisel, kakšna naj bodo mesta v bodočnosti, ali naj bodo strnjena ali skupki naselij (clusters of settlements) in kakšna naj bodo urbanizirana naselja na podeželju. Le-ta bodo z večanjem urbanizacije nedvomno doživljala največje spremembe. Vendar veliko tega sodi v urbanistično in zlasti v takoimenovano ruralno planiranje; njuna naloga je, da podrobneje obdelajo regionalno planerske in regionalno razvojne koncepte in postavke in jih uresničijo v pokrajini.

BIBLIOGRAFIJA:

1. Alexander J. W.: The Basic — nonbasic Concept of Urban Economic Functions, *Economic Geography*, 30, 1954
2. Berry B.J.L.: Cities as Systems within Systems of Cities, *Regional Science Association, Papers*, XIII, 1964
- 2 a Berry B.J.L.: Garrison W.L.: Recent Development of Central Place Theory, *Regional Science Association, Papers*, IV, 1958
3. Boudeville J.R.: Problems of Regional Economic Planning, 1966
4. Chardonnet J.: Les grands types de complexes industriels, 1953
5. Christaller W.: Die Hierarchie der Städte, *Proceedings of the IGU Symposium in Urban Geography, Lund Studies in Geography, B, Human Geog.* 1962
6. Friedmann J.: Regional Economic Policy for Developing Areas, *Papers and Proceedings*, XI, 1963
7. D.A.T.A.R.: Une image de la France en l'an 2000, La documentation française, 1971
8. Dokumentacijsko gradivo za koncept dolgoročnega ekonomsko-političnega razvoja SR Slovenije, IER, 1970
9. Guyot F.: Essai d'économie urbaine, 1968
10. Harris B.: Special Issue on Urban Development Models, *Journal of the American Institute of Planners*, 31, 1975.
11. Isard W.: Location and Space Theory, 1956
12. Isbary G.: Zentrale Orte und Versorgungsnahbereiche, *Mitt. aus dem Inst. für Raumforschung*, 56, 1965
13. Kokole V.: Funkcije slovenskih mest, *Geografski vestnik*, 36, 1962
14. Kokole V.: Centralni kraji v SR Sloveniji, *Geografski zbornik*, 12, 1971
15. Kržičnik E.: Urbanizacija — ključno vprašanje naše ekonomike, *Ekonomika revija*, 3/4, 1960
16. Lebasse J.: L'organisation de l'espace, 1966
17. Landesplaneische Leitbilder der Schweiz, *Schlussbericht, I-III*, 1972
18. Leszczycki S.; Ebergard P., Heřman S.: Aglomeracji miejsko-przemyslowe v Polsce 1966—2000, *Biuletyn KPZK, PAN*, 67, 1971
19. Lösch A.: Das räumliche Ordnung der Wirtschaft, 1940
20. Naučnie prognozi razvitija informirovanija sovetjskih gorodov na baze socialnogo i naučno-tehničeskogo progressa, 3, 1969
21. Perroux F.: Note sur la notion de «pôles de croissance», *Economie appliquée*, VIII, 3/4, 1955
22. Predöhl A.: Das Standortproblem in der Wirtschaftstheorie, *Weltwirtschaftliches Archiv*, 21, 1925
23. Readings in Urban Geography, ed. Mayer H.M., F.C., 1962
24. Regionalni prostorski plan za območje SR Slovenije: Izhodišča in temelji za politiko regionalnega razvoja, *Zavod SR Slovenije za regionalno prostorsko planiranje*, 2, 1975
25. Savezni zavod za urbanizam, komunalna i stambena pitanja: Ekonomski aspekti izgradnje gradova u Jugoslaviji, 1966, Tehnološki progres i grad 2000 godine, 1968; Gradovi srednje veličine, 1974
26. Stefanović D.: Urbanizacija, 1973
27. Thompson W.R.: A Preface to Urban Economics, 1965
28. Uratnik F.: Pregled gibanja, zaposlitve in izseljevanja prebivalstva v Sloveniji, *Tehnika in gospodarstvo*, 7/8, 1938
29. Vogelnik D.: Projekcija prebivalstva, delovne sile in mest SR Slovenije, *Raziskovalni center Ekonomske fakultete — Demografski inštitut, Univerza v Ljubljani*, 1969—1971
30. Vrišer I.: Mesta in urbano omrežje v SR Sloveniji, *Geografski zbornik*, XIV, 1974
31. Vrišer I.: Centralna naselja v Jugoslaviji, *Ekonomika revija*, 1968
32. Zweiter Bericht über die Raumordnung in den Niederlanden, I—II, 1966

THE URBAN NETWORK OF SLOVENIA AND POLYCENTRIC DEVELOPMENT*

This report is a presentation of the work performed by a group of researchers and planners among them author of this report, on the proposed urban system in the Socialist republic of Slovenia. The proposal was meant to be one of the most important elements of the Regional spatial plan for Slovenia (in preparation). Under the notion of an urban system is understood in this context a planned and coordinated urban network in which urban centres are intertwined on the basis of the spatial division of labour; the towns are, simultaneously, within an easy accessibility for the population of their hinterlands; the infrastructural networks are to a certain degree also adapted to the proposed urban system what makes possible its functional performance.

The work on the concept of the urban system was started with the identification of the societal values and goals, as implicit in the societal planning and regional development policies of the Socialist republic of Slovenia. The most important among them are: the tendency to diminish the differences in the level of the regional development within Slovenia, the need to safeguard equal possibilities for development for all people in regions of Slovenia, the equality in the provision of services to population, the polycentric development of the Socialist republic of Slovenia.

In the preparation of the system some theoretical premises in economic geography, regional economics and regional planning were applied, notably those related to authors like W. Christaller (central place hierarchy), A. Lösch (economic space), J. Chardonnet (industrial complexes), F. Perroux (growth poles), J. Friedmann (core regions) and to some other concepts.

The concepts of the urban system was based on an analysis of the existing urban network which has revealed: that the size structure of the towns of Slovenia is inadequate (existing two larger cities and about 70 small towns) and that the level of urbanisation is too low (only about 40 % of the population of Slovenia is urban) while at the same time the deagrarianisation is quite advanced (only 19 % of the population was still agrarian in the year 1971). The analysis of central places has further revealed that many towns are poorly equipped with central functions and that there are no adequate central places in some regions. The bias to the employment in the secondary sector in urban places is exaggerated with the lack of the tertiary employment very evident. According to the rank-size rule there should be in Slovenia in relation to the largest city of Ljubljana, another seven towns with a population between 20 and 100 thousand. A reasoned assessment was that the future degree of urbanisation will be about 80 %, with only some 10 % of the agricultural population left in rural areas. Another assumption related to the future size of urban places was that the most suitable size for towns

* Zasnova urbanizacije (A Concept of Urbanisation), Planing proposal by the Regional Spatial Planning Agency of the S.R. of Slovenia, Ljubljana 1974 (authors: Dr. V. Kokole, Dr. I. Vrišer and V. Mlakar)

would be between 50 and 300 thousand at the most, because of the economic and town planing advantages.

Finally some determinants were taken into consideration during the preparation of the concept. First, that the population total for Slovenia as a whole in the year 2000 will be between 2,2 and 2,4 million. Further, that constraints as land suitable for modern agriculture, needs for recreation space, existence of heavily polluted areas are duely considered.

On the basis of the joint consideration of the theoretical assumption, of the specific regional conditions and of the determinants, a concept of the future urban system of the Socialist Republic of Slovenia was finally developed with the following centres:

- Ljubljana as the main centre and the »carrier« of the system;
- leading regional centres: Maribor, Celje, Novo mesto, Nova Gorica, and the Koper-Izola-Piran agglomeration (small conurbation);
- other regional centres: Murska Sobota, Ptuj, the Slovenj Gradec-Ravne-Dravograd agglomeration, the Trbovlje-Zagorje-Hrastnih agglomeration, Kranj, the Jesenice-Bled-Radovljica agglomeration, Velenje, Postojna and the Brežice-Krško agglomeration;
- other centres, mostly centres of communes.